

**Recenzja książki: Marcin Libicki,  
*Kościół i sztuka chrześcijańska pierwszych wieków*,  
Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2022, ss. 197**

Book review: Marcin Libicki, *Kościół i sztuka chrześcijańska pierwszych wieków*, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2022, pp. 197

**Abstrakt:** „Bez sztuki wczesnego chrześcijaństwa, od jej narodzin w początkach III wieku do jej apogeum w czasach justyniańskich, nie bylibyśmy sobą, bylibyśmy inni!” — stwierdza Marcin Libicki w konkluzji swoich bogato ilustrowanych rozważań historyka Kościoła i historyka sztuki, obejmujących niemal sześć wieków ery chrześcijańskiej, od jej początków aż do czasów Justyniana I Wielkiego (527–565).

Monografia *Kościół i sztuka chrześcijańska pierwszych wieków* autorstwa Marcina Libickiego jest dziełem dojrzałego już historyka sztuki i znawcy europejskiej kultury, dlatego w sposób pewny prowadzi czytelnika przez sześć pierwszych wieków chrześcijaństwa.

Książka, podzielona na szesnaście krótkich rozdziałów, wprowadza w krąg zagadnień doktrynalnych, politycznych, społecznych i artystycznych, które składają się na inspirowaną chrześcijaństwem cywilizację europejską. Umiejętność formułowania syntez jest cechą dojrzałego badacza i Marcin Libicki, również z racji swojego bogatego doświadczenia, proponuje nam dzieło, w którym początkujący znajdą dobre wprowadzenie do dziejów chrześcijaństwa w starożytności, a czytelnik już zaawansowany — inspirację do dalszych poszukiwań artystycznych, historycznych i teologicznych. Dość wymienić w tym miejscu refleksję Benedykta XVI na temat teologicznej wymowy sztuki wczesnochrześcijańskiej w szóstym rozdziale encykliki *Spe salvi*, gdzie papież sięga do tych samych zabytków wczesnochrześcijańskiej sztuki sepulkralnej, które interesują Marcina Libickiego.

Sztuka wczesnochrześcijańska stanowi, obok zagadnień historycznych i teologicznych, ważny element refleksji autora. Czytelnik znajdzie w książce interesujące i wartościowe wprowadzenie w ten dział historii sztuki, ubogacone bogatym i dobrym jakościowo materiałem ikonograficznym. Z wyżej wymienionych powodów *Kościół i sztuka chrześcijańska pierwszych wieków* to praca, którą można polecić praktycznie każdemu czytelnikowi dysponującemu podstawami wiedzy humanistycznej.

**Słowa kluczowe:** Marcin Libicki, sztuka chrześcijańska, starożytność

**Abstract:** ‘Without the art of early Christianity, since its birth in the early 3<sup>rd</sup> century to its peak in the Justinian era, we would not be ourselves, we would be different!’—states Marcin Libicki in the conclusion of his extensively illustrated reflections. An expert on European civilization and an art

historian, Libicki covers nearly six centuries of the Christian era, from its beginnings to the reign of Justinian I the Great (527–565).

The monograph *The Church and Christian Art of the First Centuries* by Marcin Libicki exemplifies the work of a seasoned art historian and researcher of European culture, confidently guiding readers through the first six centuries of Christianity.

Divided into sixteen concise chapters, the book addresses the doctrinal, political, social and artistic issues that constitute European civilization inspired by Christianity. Libicki's ability to synthesize complex ideas is a hallmark of his expertise and this work benefits his extensive and diverse experience. It offers an accessible introduction to the history of Christianity in antiquity for beginners, while also providing advanced readers with ample material for further artistic, historical, and theological exploration. Notably, Libicki's reflections align with those of Benedict XVI, who, in the sixth chapter of the encyclical *Spe salvi*, discusses the theological significance of early Christian art and references the same early Christian sepulchral monuments examined by Marcin Libicki.

Libicki's focus on early Christian art, intertwined with historical and theological themes, offers an insightful introduction to this field of art history. The text is further enriched by high quality iconographic material. Consequently, *The Church and Christian Art of the First Centuries* is highly recommended for any reader with a foundational understanding of the humanities.

**Keywords:** Marcin Libicki, Christian art, antiquity

„Bez sztuki wczesnego chrześcijaństwa, od jej narodzin w początkach III wieku do jej apogeum w czasach justyniańskich, nie byłibyśmy sobą, byłibyśmy inni!” — stwierdza Marcin Libicki w konkluzji swoich bogato ilustrowanych rozważań znawcy europejskiej cywilizacji i historyka sztuki, obejmujących niemal sześć wieków ery chrześcijańskiej, od jej początków aż do czasów Justyniana I Wielkiego (527–565). Autor zabiera czytelnika w swego rodzaju podróż w rejon Morza Śródziemnego, a opowieścią o Chrystusie — Słowie Wcielonym — wprowadza nas w krąg zagadnień doktrynalnych, politycznych, społecznych i artystycznych, składających się na inspirowaną chrześcijaństwem cywilizację europejską. Umiejętność formułowania syntez jest cechą dojrzałego badacza i Marcin Libicki, również z racji swojego bogatego i zróżnicowanego doświadczenia, proponuje nam dzieło, w którym początkujący znajdą dobre wprowadzenie do dziejów chrześcijaństwa w starożytności, a czytelnik już zaawansowany — inspirację do dalszych poszukiwań artystycznych, historycznych i teologicznych. Dość wymienić w tym miejscu refleksję Benedykta XVI na temat teologicznej wymowy sztuki wczesnochrześcijańskiej w szóstym rozdziale encykliki *Spe salvi*, gdzie papież sięga do tych samych zabytków wczesnochrześcijańskiej sztuki sepulkralnej, które interesują Marcina Libickiego.

Z formalnego punktu widzenia praca *Kościół i sztuka chrześcijańska pierwszych wieków* ma charakter bardziej albumowy niż ściśle podporządkowany rygorom pracy naukowej. Obok dobrej jakości zdjęć, o co zadbało Zysk i S-ka Wydawnictwo, w książce Marcina Libickiego znajdziemy ciekawą teologiczno-artystyczną syntezę obejmującą okres od narodzin sztuki chrześcijańskiej do jej

pełnego rozkwitu za panowania Justyniana I Wielkiego. Praca składa się z szesnastu rozdziałów prezentujących czytelnikowi kolejne etapy rozwoju Kościoła w aspektach historycznym, doktrynalnym i artystycznym. W opracowaniu Marcina Libickiego sztuka chrześcijańska, od momentu jej zaistnienia w pierwszych dekadach III wieku, wpisuje się w postępujący proces przenikania wspólnot kościelnych do starożytnego środowiska, zarówno w wymiarze geograficznym, jak i społecznym, ze wszystkimi tego konsekwencjami, również w postaci prześladowań. Autor rozpoczyna od Jezusa Chrystusa i środowiska palestyńskiego, wydobywając na światło dzienne najistotniejsze elementy ewangelicznego przesłania, które buduje wiarę chrześcijan. Przechodzi następnie do narodzin Kościoła, jego wewnętrznej organizacji i postępującej ekspansji poza obszar Palestyny. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na pomoc w postaci map, dzięki którym bez trudu śledzimy procesy religijne ułatwiane przez zastaną cywilizację grecką i rzymską, a więc ciągi komunikacyjne, drogi morskie i miasta. Autor w przystępny sposób ukazuje istotę konfliktu pomiędzy światem pogańskim i młodym chrześcijaństwem, przybliżył linie argumentacji chrześcijańskich polemistów, a także analizuje podejście chrześcijan do sztuk pięknych.

Cenne są uwagi Marcina Libickiego na temat Dura Europos i malarstwa katakumbowego; w obydwu wypadkach można mówić o załączkach chrześcijańskiej architektury. To właśnie w III wieku — jak twierdzi autor za Wojsławem Molè — doszło do ważnego przełomu:

Są chwile decydujące w dziejach narodów, społeczeństw, państw, a także w dziejach kultury. Niewątpliwie takim momentem w dziejach sztuki europejskiej były pierwsze dziesięciolecia III wieku, kiedy chrześcijanie rozdarci między ikonoklazmem ortodoksji żydowskiej a wielką kulturą grecko-rzymską, dla której wyobrażenie postaci ludzkich czy zwierzęcych było jej istotą, wybrali Grecję i Rzym, a nie żydowski ikonoklazm. Gdyby zdecydowali się wówczas na tradycję żydowską, nie mielibyśmy następnych kilkunastu wieków wspaniałej sztuki europejskiej.

Pozostające w kręgu sztuki katakumbowej sarkofagi są przedmiotem szczególnego zainteresowania autora, którego rozważania można potraktować jako rodzaj wprowadzenia do dalszej refleksji o charakterze teologicznym.

Ustanie prześladowań Dioklecjana i edykty tolerancyjne postawiły chrześcijaństwo w nowej sytuacji, której przejawem był dynamiczny rozwój chrześcijańskiej architektury i sztuki. Marcin Libicki ponownie kieruje spojrzenie na powstałe w tym czasie sarkofagi z motywami chrześcijańskimi, a następnie koncentruje się na kryzysie ariańskim i postępującym odchodzeniu od pogańskich standardów w funkcjonowaniu państwa, czego wyrazem miało być, między innymi, uznanie chrześcijaństwa za jedyną religię państwową przez Teodozjusza I Wielkiego (379–395), ale jednocześnie rezygnacja przez tego władcę z pogańskiego tytułu *pontifex maximus*.

Dużo miejsca poświęca Marcin Libicki architekturze chrześcijańskiej w IV wieku, podkreślając, że „chrześcijańskość” sztuki tego okresu wyraża się bardziej w tematyce niż w formach. Autor prowadzi nas stopniowo do Bizancjum, a ważnym etapem tej podróży jest Rawenna, którą nazywa „wielkim finałem sztuki starochrześcijańskiej”. Był to — jak pisze autor — „[...] finał, po którym w Europie łacińskiej zapadła niemal cisza, by móc wybuchnąć na nowo dzięki sztuce Giotta, jemu współczesnych i jego następców, na tych samych terenach północnych Włoch! Niedaleko Rawenny!”. Po Rawennie Marcin Libicki kontynuuje swoją podróż nad Bosfor, do Hagii Sophii — „świętyni wszech czasów”.

*Kościół i sztuka chrześcijańska pierwszych wieków* to praca, którą można polecić każdemu czytelnikowi dysponującemu podstawami wiedzy humanistycznej. Marcin Libicki jawi się w niej jako autor dojrzały i dumny z europejskiego dziedzictwa, ukształtowanego przez chrześcijaństwo. W momencie gdy ideologiczne dążenia widoczne na obszarze szeroko rozumianego Zachodu już otwarcie i programowo deprecjonują znaczenie przeszłości i fundamentów położonych w minionych epokach, lektura pracy Marcina Libickiego przynosi chwilę estetycznego i intelektualnego wytchnienia, stanowiąc rodzaj antidotum na dążenia do kolejnej utopii, którą poprzedzać ma chaos i destrukcja.

Jan Grzeszczak<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Jan Grzeszczak — ks. dr hab. teologii, prof. UAM w Poznaniu na Wydziale Teologicznym, w Zakładzie Teologii Historycznej. Zainteresowania badawcze: teologia dziejów Joachima z Fiore (1135–1202) i jego duchowe dziedzictwo od średniowiecza do czasów współczesnych, z akcentem na nowożytny procesy sekularyzacji, apokaliptykę i profetyzm jako zjawiska religijne i społeczne. Autor monografii: *Joachim z Fiore. Średniowieczny przyczynek do teologii dziejów* (2006), *Pomiędzy utopią i eschatologiczną nadzieją. Idea papieża anielskiego w średniowiecznym i renesansowym profetyzmie* (2008), *Chwila jest bliska. Wizje końca w literaturze profetycznej (XII–XX wiek)* (2011); historyk-regionalista, badacz dziejów wielkopolskiego ziemiaństwa w XIX i XX wieku; e-mail: xjangrze@amu.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-2893-6153>.